# INGLIZ TILINI CHET TILI SIFATIDA O`QITISHDA MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING O`RNI

**Alimjanova Mehriniso**
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

**Abstract:** So'nggi yillarda chet tilini o'qitishning madaniy jihatlariga qiziqish ortib bormoqda va bugungi kunda o'qituvchilar o'z o'quvchilarida madaniyatlararo kompetentsiyani egallashga yordam berishlari chet tili o`rgatish jarayonining asosiy jihatlaridan biriga aylandi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot o`zbekistonlik ingliz tili o'qituvchilarining madaniyatlararo kompetentsiyani o'rgatish bo'yicha fikr va munosabatlarini o'rganish va bu fikr va munosabatlarning sinfdagi ilovalarida qanday va qay darajada aks ettirilganligini ko'rishdan iborat. Ma'lumotlar 503 ta ingliz tili o'qituvchilaridan so'rovnoma orqali to'plangan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, til o'qituvchilari chet tilini o'qitishda madaniyatning rolini bilishadi, lekin ular o'quvchilarda madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish uchun ko'pincha madaniyatni o'qitishga kiritmaydilar.

**Kalit so`zlar:** madaniyatlar aro muloqot, ikkinchi til, til ko`nikmalari, kompetensiya.

So'nggi bir necha o'n yilliklarda til o'rganish va o'qitishdagi eng muhim o'zgarishlardan biri madaniy o'lchovning asosiy komponent sifatida tan olinishi bo'ldi. Ushbu o'zgarish tillarni o'qitish va o'rganish tajribasining tabiatini sezilarli darajada o'zgartirdi. Til o'rganish maqsadi endi chet tilida kommunikativ kompetentsiyani egallash nuqtai nazaridan belgilanmaydi, bu insonning chet tilida lingvistik, ijtimoiylingvistik va pragmatik jihatdan mos keladigan tarzda harakat qilish qobiliyatini anglatadi (Evropa Kengashi, 2001). Aksincha, u madaniyatlararo kompetentsiya nuqtai nazaridan aniqlanadi, ya'ni "shaxsning chet el madaniyati vakillarining xattiharakatlari, munosabatlari va umidlari bilan to'qnash kelganda o'zini moslashuvchan tarzda adekvat tutish qobiliyati demakdir" (Meyer, 1991, 138-bet). Ushbu ta'rif, aslida, kommunikativ kompetentsiya tushunchasiga qo'shimcha qiladi va uni madaniyatlararo kompetentsiyani qamrab olish uchun kengaytiradi. Bayram (1997) ta'kidlaganidek, o'zaro ta'sirning muvaffaqiyati nafaqat kommunikativ tilni o'rgatish maqsadi kabi ma'lumotlarning samarali almashinuvini, balki o'zlashtirish qobiliyatini ham anglatadi.

**Madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining ahamiyati**

Chet tillarni o'rgatishda madaniyatlararo konikmalarni shakillarnitirish jihati o'qituvchilar va tadqiqotchilarning alohida e'tiborini tortuvchi omilga aylandi.

Ijtimoiy psixologiya sohasidagi tadqiqotlar, shuningdek, madaniyatlararo muloqotni o'rganish (Wiseman & Koster, 1993) madaniyatlararo aloqa holatlarida samarali va to'g'ri muloqot qilish uchun zarur bo'lgan til va ijtimoiy ko'nikmalar, bilim va munosabatlar haqida tushuncha berdi. Chet tillardagi madaniyatlararo o'lchov bu-Bayramning madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiya modeli taklififida tasvirlanganidek, asosiy kompetensiyalarni egallashga asoslangan samarali madaniyatlararo muloqotnitushunishni taklif etadi. Ushbu model yetti xil omillarni o`z ichiga oladi:

- Bilim;
- Munosabat;
- Sharhlash;
- O'zaro bog'lash qobiliyatlari;
- O'zaro ta'sir qilish qobiliyatlari;
- Siyosiy ta'lim;
- Tanqidiy madaniy xabardorlik.

Bilim deganda ijtimoiy guruhlar, omillar, amaliyotlar va o'zaro ta'sir jarayonlarini o'rganish nazarda tutiladi. Munosabatlar bir-biriga nisbatan qiziqish va ochiqlikni, shuningdek, madaniy qadriyatlar va e'tiqodlarni qayta ko'rib chiqishga, o'zgalar bilan o'zaro munosabatda bo'lishga va ularga kirishishga tayyorlikni o'z ichiga oladi. Tarjima qilish va bog'lash ko'nikmalari madaniy istiqbollarni aniqlash va tushuntirish, yangi madaniyatlar o'rtasida vositachilik qilish va faoliyat ko'rsatish qobiliyatini anglatadi.

Til o`rganishga ijodkorona yondashish va o'zaro ta'sir qilish ko'nikmalari madaniyat va madaniylar aro momila to'g'risida yangi bilimlarni egallash qobiliyati va real vaqt rejimida muloqot cheklovlari ostida bilimga munosabat va ko'nikmalarni boshqarish qobiliyati bilan bog'liq hisoblanadi. Shunday qilib, tanqidiy va madaniy onglilik o'z va boshqa madaniyatlardagi istiqbollar va amaliyotlarni tanqidiy baholash qobiliyati sifatida belgilanadi.

Kramsch va McConnell-Ginet (1992) yana madaniyatlararo yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy yo'nalishi bu madaniyatlarga qaratilganligini ta'kidlaydilar, shu bilan birga u o'quvchining o'z mamlakati va tili o`rganilayotgan mamlakati o'rtasidagi taqqoslashni o'z ichiga oladi va shu bilan o'quvchilarga reflektiv munosabatni rivojlantirishga yordam beradi. Shuni alohoda takidlash joizki, bugungi kunda talabalarni ikkinchi chet tilidan foydalanishga o'rgatish ularni madaniyatlararo sezgir bo'lishga o'rgatish, ularda madaniy vositachi sifatida harakat qilish qobiliyatini shakllantirish, dunyoni boshqaning ko'zi bilan ko'rish va madaniyatni o'rganish ko'nikmalaridan ongli ravishda foydalanishni qo'llab-quvvatlashni anglatadi. (Sen Gupta, 2002). Bu doirada chet tilini o'rganuvchiga "madaniyatlararo so'zlovchi", "chegaralarni kesib o'tuvchi va ma'lum darajada

madaniy boyliklar va ramziy qadriyatlar tranziti bo'yicha mutaxassis" sifatida qaraladi (Bayram). & Zarate 1997, 11-bet).

Chet tilini o'rganuvchilarning kontseptsiyasidagi ushbu o'zgarish chet tili o'qituvchilariga nisbatan bildirilgan umidlarning o'zgarishiga olib keladi. Endi o'qituvchilardan nafaqat xorijiy til ko`nikmalarini o'rgatishlari, balki "bu kodni chet tili bilan bog'liq ijtimoiy-madaniy fonda kontekstuallashtirish va madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani egallashga yordam berish" kutilmoqda (Kastro, 1999, p.92). O'qituvchi ona tili va o`rgnilayotgan til o'rtasida vositachilik qilishi kutilmoqda.

Til o'qitishda madaniyatning roliga oid tadqiqotlar orasida Lessard-Clouston (1996) 16 xitoylik o'qituvchilarning ingliz tilini o'rganish va o'qitishda madaniyat haqidagi fikrlariga e'tibor qaratdi. Topilmalar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilar ingliz tilini o'rganishda madaniyatning rolini qo'llab-quvvatladilar, ammo ular o'zlarining ingliz tili darslarida madaniyatga qanday e'tibor berish kerakligini ko'proq tushunish zarurligini taklif qildilar. Shunga o'xshash tadqiqotda Serku (2002) ispan, ingliz, frantsuz va nemis tillari o'qituvchilari madaniyatlararo maqsadlarni qo'llab quvvatlayaptimi va qay darajada chet tilini o'qitish orqali madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani egallashga yordam berishga tayyorligini o'rganib chiqdi. Tahlil qilingan ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, ispaniyalik chet tili o'qituvchilari chet tilini madaniyatlararo tarqatish maqsadini qo'llab-quvvatlagan va ular o'z talabalarida madaniyatlararo kommunikativ kompetentsiyani rivojlantiradigan o'qituvchi bo'lishga tayyorlash borasida sezilarli ishlarni amalga oshirishgan. Bundan tashqari, Kastro, Serku va Garsiya, (2004) ispan tili o'qituvchilari madaniy maqsadlarni, jumladan, madaniyatlararo kompetentsiyani egallashni rag'batlantirish maqsadini qay darajada qo'llab quvvatlaganliklarini tekshirdilar. Umuman olganda, ma'lumotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, ispan chet tili o'qituvchilari chet tilini o'qitishda madaniyatni o'rganish maqsadlariga erishishga harakat qilishdi. Madaniyatni o'qitish maqsadlariga kelsak, ular ochiq fikrga ega bo'lishdan ko'ra, talabalarning madaniyat bilan tanishishlarini targ'ib qilishni birinchi o'ringa qo'yishdi. Biroq, madaniyatlararo ko'nikmalarni egallashni rag'batlantirishga qaratilgan madaniyatlararo maqsadlar muhim deb hisoblanmadi. Yetti davlatdan 424 nafar o'qituvchi ishtirok etgan xalqaro tadqiqotda Sercu *va* boshqalar (2005) o'rtacha chet tili-madaniyati o'qituvchisini qaysi mamlakatda bo'lishidan qat'i nazar, madaniyatlararo kompetentsiyani o'qitish va amaldagi o'qitish amaliyotiga oid tushuncha va munosabat nuqtai nazaridan tavsiflashga qaratilganligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari ikki xil o'qituvchi profilini aniqladi, ya'ni madaniyatni o'z sinf amaliyotiga integratsiya qilish muhimligiga ishonadigan ijobiy munosabatda bo'lgan chet tili o'qituvchisi va bu amaliyotni qo'llab-quvvatlamagan chet tili o'qituvchisi. Bundan tashqari, ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchilarning madaniyat

integratsiyasiga bo'lgan e'tiqodlari va ularning o'qitish amaliyotini shakllantirish usullari o'rtasida aniq bog'liqlik yo'q. O'qituvchilar, boshqa tadqiqotlardagi kabi, turli darajadagi muvaffaqiyatlar bilan madaniyatni o'qitishni o'quv dasturiga kiritishga harakat qilishdi (Lazar, 2001; Liddicot, 2004).

**Xulosa**

Yuqoridagi tadqiqot natijalari hamda soxada ilmiy izlanishlar olib brogan bir qancha ilmiy izlanuvchilar hamda qator taniqli mualliflarning ilmiy materiallarini o`rganib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, ingliz tilini va boshqa tillarni chet tili sifatida o`qitish jarayonlarida madaniyatlar aro muloqot ko`nikmalarini shakillantirish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Madaniyatni o'qitish maqsadlariga kelsak, turk tili o'qituvchilari talabalarga boshqa fanlar va umuman hayot uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni, shuningdek, turli xorijiy tillarni o'rganish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashga yordam berish kabi ko'nikmalar maqsadlarini qo'llab quvvatladilar, Sercu va boshqalar*ning* tadqiqoti ochiqlik va bag'rikenglikni rivojlantirishni ma'qulladi va madaniyatlararo ko'nikmalarni ta'minlashdan ko'ra ko'proq bilimlarni uzatish nuqtai nazaridan madaniyatni o'rgatdi. Ikkala tadqiqotda ham o'qituvchilar chet el madaniyati, tarixi, geografiyasi va siyosiy sharoitlar haqidagi ma'lumotlardan ko'ra "kundalik hayot va tartiblar haqida ma'lumot berish" bilimini afzal ko'rdilar. Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, madaniyatlar aro bilim va ko`nikmalar yuqorida ta'kidlab o`tilgan va boshqa o`rganilishi zarur bo`lgan sabablarga ko`ra chet tili o`rganish jaraynlarining ajralmas qismi bo`lib kelmoqda va bu kelgusida ham ilmiy izlanuvchilar, metodik mualliflar va chet tili o`qituvchilarining yana ko`proq izlanishlariga muhtoj bo`lib qoladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Atay, D. (2005).Til o'qitishning madaniy o'lchovi haqida mulohazalar. *Til va madaniyatlararo muloqot,* 5(3, 4), 222-237.

2. Byram, M. va Zarate, G. (1997). *Til o'rganish va o'qitishning ijtimoiy-madaniy va madaniyatlararo jihati.* Strasburg: Yevropa Kengashi.

3. Terras, M., Ramsay, J., & Boyle, E. (2010). A Psychological Perspective on Media Literacy. In S. D. Grahame (Ed.), *Science Education in a Rapidly Changing World* (pp. 75-86). Nova Science Publishers, Inc.. https://www.novapublishers.com/catalog/product_info.php?products_id=12768

4. qizi Oripova, M. H. (2022, October). CHET TILLARNI O 'QITISHDA PSIXO-IJTIMOIY OMILLAR. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 13, pp. 48-51).

5. Holbekova, M., Mamajonova, M., & Holbekov, S. (2021). COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Экономика и социум, (3-1), 83-85.

6. Mirzayevna, M. (2021). Innovative technologies in foreign language teaching methodology. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(12), 465-467.

7. Kasimova, G. (2022). IMPORTANCE OF ICE BREAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH. *Science and innovation*, *1*(B7), 117-120.

8. Makhmudovna, K. G. (2022). Creative Strategies to Improve Vocabulary Teaching. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, *3*(10), 259-261.

9. Ibragimdjonovna, A. M. (2022). Developing professional communicative competence of medical students in a foreign language. *Eurasian Scientific Herald*, *15*, 45-50.

10. Isaqjon, T. (2022). Strategies and techniques for improving EFL learners' reading skills. *Involta Scientific Journal*, *1*(11), 94-99.

11. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.

12. Abdukhalimova Sarvinozkhon. (2023). ERRORS AND OBSTACLES IN INTERCULTURAL COMMUNICATION . Journal of New Century Innovations, 20(4), 108–112.